

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND, MINT A RÉMURALOM KORÁNAK POLITIKAI IRÓJA.

Minél szédítőbb sikerekre tekintett vissza a győztes reactio, annál inkább igyekezett szabadulni egykori jelszavaitól s a márczius 4-iki alkotmány ígéreteitől. Az absolutismus az osztrák birodalomnak minden részében rohamosan rendezkedett be. Ki merete volna tehát hinni, hogy az ostromállapot megszűntével a Schwarzenberg-kormány tiszteletben fogja tartani a magyar nemzet történeti jogait? A kormány ép azért szüntette be a *Figyelmezőt* is, mert benne 1850 elejen Somssich Pál, a conservativ-pártnak tekintélyes tagja; a márcziusi alkotmánynak a magyar nemzeti törekvésekkel való összhangzását fejtegette. A *Figyelmező* cikkei gyanuba keverték írójukat is, úgy hogy Somssich Pál Haynau báró felszólítására egy ideig minden politikai nyilatkozattól tartózkodott.¹

A rémuralom bösz jelenetei a nemzet képzeletét mindinkább a hősök kora felé fordították. A magyar társadalom ábrándos lélekkel ragaszkodott egyetlen kincséhez, a megszentelt emlékekhez s úgy látszott, mintha a forradalom drámáján kívül más nem is érdekelné. Ez álmodozásnak szolgáltattak állandó anyagot Szilágyi Sándor történelmi vállalatai s gyűjteményes füzetek, melyekben a forradalom tisztelete hol nyíltabban, hol leplezettebben tört elő.²

A katonai uralom zordsága s a nemzet kedélyhangulata szűk körre szorította a magyar politikai irodalmat. A szabad teret legtöbb joggal és reménynyel a conservativ államférfiak foglalhatták volna el, hisz ők a Metternich-kormány és a szabadságharcz idején nagy szolgáltatokat tettek a birodalmi egység

¹ *Ungarn's Gegenwart*. Von einem Ungar. Wien, 1850. 56. l.

² Szilágyi Sándor: *Rajzok a forradalom utáni időkből*. 1876.

gondolatának, s óvatosságuk a nemzeti katastropha után bölcseségnek tűnt fel. A Schwarzenberg-kormány azonban oly sértő gőggel mellőzte e pártot, hogy tagjai vagy visszavonultak a politikai tevékenységtől, vagy nyíltan fordultak az elnyomó hatalom ellen. Ily csalódott lélekkel írta meg Somssich Pál hat hónapi hallgatás után *Magyarországnak és királyának törvényes joga* című röpiratát, hogy tiltakozzék a hódítónak önkényes rendelkezése ellen s hirdesse a magyar alkotmánynak s az 1848-iki törvényeknek érvényét.¹

A conservatív-párt kiváltsága hamar veget ért a magyar politikai irodalomban s Kemény Zsigmond, az egykori ellenzéki publicista, Somssichcsal majdnem egy időben adta ki *Forradalom után* című röpiratát.² Somssich politikai elnefuttatásai augusztus első felében keltettek általános feltűnést a pesti hírlapirodalomban. Kemény Zsigmond munkájáról is ez időben emlékeztek meg a pesti lapok: a *Pesti Napló* júl. 31-én, a *Magyar Hírlap* aug. 3-án; a *Pester Zeitung* pedig aug. 2-án kezdte meg a röpirat német fordításának közlését, mely a lapnak tizenkét számában foglalt helyet.

Kemény Zsigmondnak egészen más utat jelölt ki multja s egyénisége, mint a melyet Somssich követett politikai munkájában. Kemény, ki a forradalmi kormány mellett Aradig kitartott, inkább érezte a felelősség súlyát a rémuralom borzalmaiért, mint Somssich, kinek az elszenvedett méltatlanságok nagyobb függetlenséget biztosítottak mind a kormánynyal, mind a nemzettel szemben. Kemény költői kedélyét több nagyszerű emlék kötötte a nemzet küzdelméhez, míg Somssich csak a tévedések sorát látta benne. Somssich röpirata a csalódott pártembernek jogos felháborodása, míg a *Forradalom után* egy nemes kebelnek megható vezeklése; amaz a rettenetes jelennek merész bírálata, emez a multnak káprázatos elemzése.

Kemény kezébe politikai czél adta a tollat, bár határozott terve nem volt a kibontakozásra. Midőn a magyar közélet szanaszét romokban hevert, az építőnek legelőször a romokat

¹ Somssich Pál: *Magyarországnak és királyának törvényes joga*. Bécs, 1850. 122—124.l.

² Kemény Zsigmond: *Forradalom után*. Pest. 1850. Heckenast sajátja. 1—214. l.

kellett eltakarítania. Kemény is első sorban arra vállalkozott, hogy a győztes és legyőzött fél érzelemléleke között emberiesebb kapcsolatot teremtsen. Így vált röpirata a magyar nemzetnek nagy arányú védelmévé. Ennek eszköze a magyar nemzeti léleknek vonzó rajza. Kemény különösen azokat a jellemvonásokat emelte ki, melyek a zsandáruralom szempontjából értékesek: a nyíltságot, értelmességet, komolyságot s aristokratikus gondolkodást. Lelkesedéssel szól fajáról, mely sem alattomosagra, sem bosszúra, sem vérengzésre nem hajlik s nem kapkod idegen eszmék után. A rajz minden része arról akarja meggyőzni a gyanakvó s kémkedő hatalmat, hogy magyar földön ne rettegjen felforgató eszméktől s új lázadásoktól; ezért mutat a végtelen rónákra s az ősi megyei intézményre, melyek a magyar nemzet nyíltságát évszázadokon keresztül alakították.

A nemzet védelme tette a publicistát történetíróvá is. Kemény azt akarta röpiratában bizonyítani, hogy az európai forradalmak vezető eszméi: a socialismus és republicanismus, mennyire nem változtatták meg a magyar nemzeti lélek alapvonásait. Erre az eredményre jutott az 1825-től 1848-ig terjedő reformkor történetében, valamint a forradalmi mozgalmak bírálatában. Kemény történeti tanulmánya azonban több, mint e negatív eredmény kimutatása, valósággal a kijelölt korszak eszmevilágának elemzése. Itt az uralkodó eszmék mint a történet hatóerői szövegeződnek, melyek a pártok küzdelmeiben s a kimagasló egyéniségek hatásában rombolnak és alkotnak. Kemény figyelme ép oly mozgékony, a mily biztos. Nem tévesztik meg sem a jelszavak, sem a pártérdekek s a fejlődés irányát számára egyaránt jelzik az országgyűlés naplói s a hírlapok, a komolyabb irodalom fejtegetései s a társulatok törekvései, a közvélemény s a néptudat. Még inkább történetíróvá avatja Keményt a szigorú erkölcsi ítéletre való törekvése. Elve szerint «Clio temploma előtt, mint a mohamedán moschék csarnokánál, le kell vetni a sarut, hogy a föld szennyyét és porát be ne vigyük a szent helyre».

Leginkább megközelítette Kemény magas történetírói eszményeit az 1825-től a forradalomig terjedő kor rajzában. Leghatásosabb mozgató erőnek tartotta e korban a radicalismust,

a nemzetiséget s Magyarországnak önállóságra törekvését. Különösen érdekelte a harmadik eszmének története s benne a centralista párt szerepe, a parlamenti államforma követelése. Kemény tekintélyes tagja volt a pártnak, de a centralisációnak külföldi eredetét s veszedelmes következéseit senki sem bírálta meg elfogulatlanabban, mint ő.

Sokkal több akadály korlátozta Keményt, mikor az 1848-ik s 1849-ik évnek forrongó eszméit világította meg. Maga is rámutatott feladatának nehézségeire azzal a kijelentéssel, hogy «itt bir legtöbb értékkel a részletesség, de legnehezebb a részrehajlatlanság középösvényét megtalálni». Valóban néha annyira vonzzák a részletek, mintha pusztán izgalmas benyomásait akarná emlékiratban megörökíteni. Az érdekes történeti vázlatokból mégis itt is — ott is előtűnik az a vezető gondolat, hogy 1848 februárjától kezdve a világosi katasztrópháig egyedül Kossuth egyéniségének végzetes varázsa ragadta a nemzetet tévutakra. Kemény oly állhatatosan ragaszkodott ehhez a túlzáshoz, hogy érte az események időrendjét is felforgatta. Így előbb tetette meg Kossuthal a parlamenti kormányra vonatkozó indítványát s csak azután festette a februári forradalom hatását, holott a párizsi események döntő hatással voltak Kossuth elhatározására s márczius 3-iki nevezetes szónoklatára. Kemény azonban ily kapcsolatáról nem akart tudni s meg volt győződve, hogy Kossuth indítványát egyedül a vukovár—fiumei vasút megtámadása idézte elő. Még inkább eltorzította történeti rajzát azzal, hogy Kossuthban csak a tapsözönre vágyódó, hiú szónokot s a felforgató elmét, — saját szavai szerint — az institutiók Dsingiskánját mutatta be. Ezért maradt röpiratában rejtély, hogyan tudta Kossuth annyi gyöngeséggel a széthuzó elemeket összetartani, hogyan tudott sereget teremteni, hogyan tudta Ausztriát megalázni s oly kétségbeesett lépésre kényszeríteni, mely először tártá fel Európa előtt a modern magyar állam jelentőségét.

Mindenesetre felőlő Keménynek mélyreható értelmével s szigorú elveivel szemben ily torzítás, de Kemény nem annyira Kossuthot vádolja, mint a nemzetet védi, bár a védelem már magában véve is súlyos ítélet. Sokat megmagyaráz Keménynek Kossuth ellen irányuló ellenérzése is, mely a békepárt védel-

mére írt emlékiratban néhány hónappal előbb egész szenvedélylyel tört ki. Növelte az ellenérzést Kossuthnak viddini szózata is, a vádak halmaza s a bűnbánatnak teljes hiánya. A torzítás mégis leginkább onnan származik, hogy Kemény a magyar forradalom főokait: az uralkodó családnak szerencsétlen politikáját, a bécsi reactio bűneit, a magyarországi nemzeti-ségek lázadását nem érinthette munkájában. Maga mondta, hogy hallgat «a bécsi viszonyokról, a föllépett különböző népfajok mozgalmáról és e mozgalmak hatásáról a pesti szellemre, a magyar vidékek elkeseredésére s az országgyűlés hangulatára». Pedig ezek nélkül ép oly talány előttünk a magyar szabadságharcz, mint a hogyan értelmetlennek találjuk a legművészbibb színelőadást, ha a színpadnak csak egy kis részét s mindig ugyanannak az alaknak dúlt arczvonalaait látjuk.

Kemény azonban nemcsak a győztes hatalom kedvéért lebbentette fel a mult fátyolát; a nemzeti tragédiának megrázó jeleneteivel nemzetének érzésvilágára is akart hatni. Őt aggasztotta az álmodozás, mely a mult csodálatába merült s köd-kepeket keresett a jövőben. Veszedelemet látott Kossuthnak igézetes hatásában is, ki Anglia s Törökország rokonérzésére építette politikai légvárait. Ezért akarta Kossuth egyéniségét megfosztani a bűvös világítástól, melylyel a nemzet képzelődése a forradalmi vezért körülvette. Ezért hangoztatta újra meg újra Széchenyi elvét, hogy csak önismeret által jutunk céljaink s rendeltetésünk felfogásához. Ezért kiáltotta az ábrándozóknak: «Ne kívánjatok csolnakázni a délibáb tengerén s megenyhülni hűvös hullámaiban!» A tarka ábrándok helyett a valóságra mutatott, a csüggedteket önbizalomra, az álmodozókat munkára, a pártoskodókat összetartásra serkentette.

A rémuralom borzalmai között Kemény nem adhatott kidolgozott programmot, csak néhány bevégzett tényre hívta fel a nemzet figyelmét, melyek a magyar politikai törekvések irányát megszabták. Ilyenek az osztrák birodalom alkotmánya s Magyarországnak a monarchiával való szorosabb viszonya. Célzatosan emelte ki Kemény a birodalmi szempontokat a centralistáknak dualistikus elméletében; jelentős rokonérzéssel vázolta a Batthyány-féle kormánypárt politikáját is, mely az 1848-iki törvényeket a közös birodalmi érdekek szerint akarta

módosítani s a pénz- és hadügyben, valamint a külső képviseletben elismerte az egységnek mellőzhetetlen követelményeit. Mindebbe azonban ép oly erőltetve magyarázta bele Beksics Gusztáv a revisio gondolatát, mint a mily önkényesen értelmezte Friedjung Kemény Zsigmond nyilatkozatából, a birodalmi egység tiszteletéből a negyvennyolczadiki törvények elejtését.¹ Kemény saját vallomása szerint inkább irtani s tájékozni, rostálni és szemelgetni, mintsem alkotni akart. Alapot akart teremteni a magyar politika számára s körülbelül Somssichsal egyenlő következtetésre jutott, a mennyiben mindketten csak egy pártnak, a nemzeti pártnak jogosultságát hirdették.

Két elem küzködik Kemény röpiratában: a politika s a történet. A politika a bizonytalan viszonyok miatt merő ingadozás. Mire építhetne Kemény, mikor következtetéseinek egyik alapja, a császári szóval megígért birodalmi alkotmány is néhány hónap múlva teljesen szétfoszlik? Mennyivel biztosabb a történet világa, a múlt? Itt Kemény gazdag lélektani ismereteivel kutathatja a tömegek és egyének életében a letűnt korszak szellemi tartalmát. Csoportosításai talán néha túlságosan merészek, jellemrajzai itt-ott torzítottak, de azért nélkülözhetetlen anyagot szolgáltatnak — Kemény szavai szerint — a pártok és eszmék philosophiai történetéhez. A változatos politikai s történeti feladatokban szinte kápráztatóan tűnik elő Kemény Zsigmond írói egyénisége. Költői kedélye s szellemessége szinte elárasztja az útjába kerülő tárgyakat, mintha a rettenetes korszaknak fenyegető veszedelmei megnövelték volna a szellemi tehetségek erejét. Képei ragyogóbbak, mondatai tömörobbek, kifejezései tartalmasabbak, stylusa a sokat sejtetés művésze.

Kemény röpirata mozgalmas irodalmi viszonyok között is nevezetes esemény lett volna, még nagyobb feltűnést keltett az 1850-ik évnek síri csendjében. A magyar társadalom elkapkodta az összes példányokat, de Kemény eszméi sok helyt inkább megzavarták, mint enyhítették a családi és nemzeti

¹ Beksics Gusztáv: *Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés*. 1883. 160. l. — Heinrich Friedjung: *Oesterreich von 1848 bis 1860*. Stuttgart und Berlin. 1908. I. 400. l.

gyászt. A régi párt-szenvedély is, mely a fásultság hamuja alatt lappangott, fel-fellobbant egy-egy vádban vagyszemrehányásban.

Az irodalom a censura miatt csak tompítva adta vissza a közvélemény hangját, de azért az össze nem hangzó bírálatokból kiérzik a röpiratnak ellentétes hatása. A *Pester Zeitung* nagy jelentőségűnek tartotta a centralista párt egyik hangadójának vallomásait.¹ A *Pesti Napló* is rokonérzéssel ismertette Kemény visszatekintéseit s halvány vonalú programját.² Legtöbb megértéssel üdvözölte a *Forradalom után* céljait a *Magyar Hírlap* hasábjain Kazinczy Gábor.³ A békepártnak egykori vezére jól ismerte Kemény vállalkozásának zátonyait, annál többre becsülte ügyességét és elfogulatlanságát s annál bensőbb meggyőződéssel ajánlotta nemzetének a röpiratban nyújtott orvosságot: az önismeretet. Kazinczy ígerte a részletek elemzését is, ebben azonban bizonyára Kecskeméthy Aurél bírálata akadályozta meg, melynek a *Magyar Hírlap* szintén helyt engedett.

A *Pester Morgenblatt* már a dicséret mellett vádol is.⁴ A lapnak egyik vezércikke szerint Kemény emlékezetére s indítékaira árnyékot vet, hogy a békepárt tehetetlenségét a forradalmi terrorismus rémképeivel akarja eltakarni. Még élesebb gúnnyal támadta Kemény Zsigmondot Kecskeméthy Aurél a *Magyar Hírlap*nak négy vezércikkében.⁵ Az ő cynismusának idegen volt a nemzet igazolása s a nemzeti párt alakítása. Kecskeméthy rossz néven vette Keménytől, hogy a birodalmi egység következményeit nem vonta le s világos szót kért «a képes allúsiók jezsuitizmus» helyett. Különösen kiméretlen gyönyörűséggel leplezte le az egykori ellenzéki bajnoknak conservatív rokonérzéseit.

Az elvtagadás bélyegét egy külön röpirat akarta Kemény jellemére sütni ily cím alatt: *Documentált felelet Kemény*

¹ *Pester Zeitung*. 1850. 182. (aug. 2.) szám.

² Székely J. vezércikkei a *Pesti Napló*-nak 1850-ik évi 223, (aug. 6.), 124. (aug. 7.), 126. (aug. 9.), 128. (aug. 11.) számaiban.

³ *Magyar Hírlap*. 1850. 220. (aug. 3.), 221. (aug. 4.) sz.

⁴ *Pester Morgenblatt*. 1850. 159. (aug. 8.), 160. (aug. 9.) sz.

⁵ *Magyar Hírlap*. 1850. 223. (aug. 7.), 225. (aug. 9.), 227. (aug. 11.), 230. (aug. 15.) sz.

Zsigmondnak «Forradalom után» című munkájára egy megbukott diplomatától.¹ A támadás indítóoka tulajdonképp Keménynek az a tétele, hogy Kossuth egyedül idézte elő a forradalmat. Ezért zúdítja a *Documentált felelet* szerzője a vádaknak egész sorát Keményre. Ezek szerint a nemzeti szerencsétlenséget Kemény és társai, a centralisták, indították meg, a mennyiben ők izgattak először a felelős kormány eszméje mellett. A *Documentált felelet* nem tud mentséget Kemény és békepárti társai számára sem. Ha átlátták Kossuth politikájának romboló szellemét, mért nem léptek fel nyíltan ellene? A vádat csak súlyosbítják Keménynek 1848-ból idézett nyilatkozatai, melyek a birodalmi egység helyett a független magyar kormány jogait hirdetik. A leeresztett rostélyú vádlóval a *Pester Zeitung* s a *Pester Morgenblatt* vették fel a küzdelmet,² de ők is elismerték, hogy a forradalom márnora 1848-ban az egész magyar társadalmat s Kemény Zsigmondot is hatalmába ejtette.

Ha az irodalmi rendszabályokon keresztül Kemény történeti kritikája ellen ennyi ellenérzés tört magának utat, mennyivel élesebb vita indulhatott meg róla bizalmas körben, hol a honfi-bánat szabadon nyilatkozhatott? Leginkább felforgatta Kemény röpirata azoknak érzéseit, kik még mindig a forradalom légkörében éltek s Kossuthtól várták a leigázott nemzet megváltását. Ezekkel szemben leghamarabb kitűnt Kemény tanulmányának alapjelleme, hogy inkább irtani, mint alkotni akar. A szellemes fejtegetések lerombolhatták a forradalmi korszaknak dicső emlékeit, szétszórhatták a hiszékeny képzeletnek fényes reményeit, de a ragyogó ábrándokért fukar kárpótlást nyújtott az a bizonytalan politika, mely folyton a dolgoknak megmásíthatatlan természetét hangoztatta. Kemény eszméi éppen az alkotó elemnek csekély aránya miatt adtak sok félreértésre alkalmat. Olvasói közül többen a kegyelet hiánya sértett, mások a birodalmi egység szempontjait találták túlzottaknak. Az ellenzéki szellem szívesebben hivatkozott Somssich Pálnak, a conservatív államférfiúnak egyszerű, nyílt, nemzeti állásfog-

¹ A röpirat Pesten Emich kiadásában 1850-ben jelent meg s 36 lapból áll.

² *Pester Zeitung*. 1850. 249. (okt. 20.), 251. (okt. 23.), 253. (okt. 25.), 255. (okt. 27.) sz. *Pester Morgenblatt*. 1850. 215. (okt. 15.) sz.

lalására, mint Kemény Zsigmondnak, az ellenzéki publicistának nagy íróművészettel kifejtett történetbölcseletére.

A közvélemény felháborodása — mint Erdélyi János 1850 október 24-én értesítette Szemere Miklóst — visszhangra talált Kemény Zsigmond baráti körében is.¹ Keményt magát is meglepte a vélemények zürzavara, melyet röpirata idézett elő. Erre mutat gr. Gyulai Lajosnak 1850 aug. 15-én írt következő naplójegyzete: «Kerestem tegnap Kemény Sigót, de nem kaptam honn. Szegény, nagyon érzi, hogy könyve rossz benyomást tett a közönségre, hogy nem úgy írt, a hogy' érzett és éreznie kellett volna. Tegnap már reggel 3-kor kimene a hegyek közé. Úgy szoktam tenni én is, mikor szomorúságom van... Szegény Sigó barátom, tu es bien de corps, mais malade de cœur.»² Lehet, hogy gróf Gyulai a valónál sötétebbnek látta Kemény kedélyhangulatát, de sorai határozottan jelzik mind az írónak, mind a közvéleménynek csalódását. Erről tanuskodik Degré Alajos is *Visszaemlékezéseiben*. Mikor ugyanis Degré keserű szemrehányást tett a *Forradalom után* című röpiratért, Kemény sajnálta, hogy barátai félreértették céljait s azzal mentegetőzött, hogy fejtegetéseiben a sajtószabadság biztosítása s az elnyomottak védelme vezette.³

Valószínű, a kedvezőtlen hatás térítette el Keményt attól a szándékától, melyet röpiratának befejezésében érintett, t. i. hogy rendre tárgyalja majd a fölmerülő főbb kérdéseket. Még 1850 aug. 1-én azt írta egyik barátjának, hogy *Forradalom után* című tanulmányát néhány más röpirattal egészíti ki, melyek gyorsan következnek.⁴ Ennek az ígéretnek megvalósítására azonban 1850-ben nem került sor. Kemény egyelőre félretette politikai terveit, tanult Deák Ferencztől, ki kehidai birtokán várta, míg a hatalom kitombolja magát s a nemzet erőit gyűjt jogainak visszaszerzéséhez.

A publicista passivitása azonban nem lehetett oly tartós,

¹ Perényi J.: *Szemere M. irodalmi hagyatékából*. Irodalomt. Közl. XV. 1905. 243., 244. l.

² Gr. Gyulai Lajos naplója az Erdélyi Múzeum-Egylet kéziratgyűjteményében.

³ Degré Alajos: *Visszaemlékezéseim*. 1884. II. 196. l.

⁴ Papp F.: *B. Kemény Zs. levelei Pusztakamaráson*. Irodalomt. Közl. XXV. 1915. 462. l.

mint az államférfiúé. Az irodalomnak természetében van a mozgás. Ő hordja-viszi a sejtelmeket, vágyakat s eszméket, mint a szél a pelyhes virágmagvakat, hogy közvéleményt teremtsen a kunyhókban s palotákban. A könyvnek s hírlapnak e hivatása még inkább előtérbe lépett az 1850-ik évi magyar társadalomban, mikor az önkényuralom a gondolatközlésnek minden más terét elzárta. Lassanként a sajtó hatásköre is mind szűkebbre szorult. A Bach-rendszer nem mondta ki ugyan az előleges vizsgálatot, de alig volt jog és tekintély, melyet meg nem támadott. Bizonyára a kormány jelentősebb sikerei közé jegyezte fel, hogy a hivatalos *Magyar Hírlap* mellett a *Pesti Napló*nak is a kormány programpontjai: a birodalmi centralisatio s a hazug demokratia elvei adtak irányt.

Ily körülmények között szívesen foglalta el Kemény Zsigmond azt a szabad teret, mely a *Pesti Napló*ban 1850 végén kínálkozott a nemzeti ügy védelmére. A lap még mindig Császár Ferencz tulajdona volt, de a szerkesztést az ősz óta Bánffay Simon vette át.¹ Az új szerkesztő új szellemet vitt a *Pesti Napló*ba, mindenekelőtt megszüntette azt az ingadozó politikát, mely sem a kormánynál, sem a közönségnél nem tudott igazi rokonérzést kelteni. A változást leginkább az jellemezte, hogy Császár Ferencz mindinkább visszavonult váczai magányába, Bánffay pedig barátját, Kemény Zsigmondot s az ő révén Csengery Antalt szólította fel a közreműködésre. Kemény az 1851-ik év elején lépett a *Pesti Napló*val szorosabb kapcsolatba s nem sokára Csengeryt is rávette, hogy a lapot támogassa.² E két egyéniség szereplése többet jelentett a legfényesebb programnál, magában foglalta a magyar nemzeti érzés győzelmét, a központosítás bírálatát, a hivatalnok-uralom megtámadását s a németesítés elítélését.

Mielőtt azonban Kemény Zsigmond politikai nézeteinek fejlődését kutatnók, meg kell állapítanunk hírlapi munkásságának terjedelmét, minthogy cikkei a *Pesti Napló*nak 1851-ik évi számaiban névtelenül jelentek meg. Beksics Gusztáv két cikksorban ismert Kemény Zsigmondnak mély gondolkodására

¹ Bánffay Simon 1850 szept. 2-án vette át a *Pesti Napló* szerkesztését.

² Csengery Antal: *Összegyűjtött munkái*. V. 1884. 440., 441. l.

s történeti doctrináira, kutatása azonban a bizonyítékok hiánya miatt fogyatékos és ingatag.¹

Keménynek első dolgozata a 246. (jan. 3.), 247. (jan. 4.), 248. (jan. 7.), 249. (jan. 8.), 250. (jan. 9.), 253. (jan. 13.), 254. (jan. 14.), 255. (jan. 15.), 256. (jan. 16.), számokban ily címet visel: *Az 1850-dik év története és irányai*. Kemény szerző voltát leginkább az bizonyítja, hogy a hirlapi cikkben a *Még egy szó a forradalom után* című röpiratnak egyes részeit fedezzük fel, még pedig a 246. számban a röpiratnak 3., 4. lapját² s az 5. lapnak 1—13. s 21—25. sorát, a 253. számban a 73. lapnak Ausztria szerencsecsillagáról szóló részét, a 256. számban pedig majdnem az egész 20. lapot s Törökországnak a 80. lapon közölt nemzeti-ségi statistikáját. Kemény Zsigmondtól származik továbbá a *Pesti Naplónak* 278. (febr. 11.), 280. (febr. 13.), 281. (febr. 14.), számaiban *A telepítésekéről Magyarországon* című cikksor, minthogy ugyanaz csekély különbséggel a *Még egy szó a forradalom után*nak 109—120. s 123. lapjain is előfordul.

Keménynek kell tulajdonítanunk a febr. 17-iki vezércikket is. Ő rá vallanak a bevezető sorok: «Ha gróf Széchenyi István munkáit . . olvassuk, akarunk ellenére is meglepetünk a lélekborzalom azon neme által, melyet az emberi kebelben minden beteljesedett jóslat költeni szokott». E gondolat, valamint folytatása, Széchenyi jóslataiban «a valódi államférfiú előrelátó mély combinatiojának» felfedezése, teljesen rokon azzal, melyet Kemény Széchenyi gróf jellemrajzában a Csengery-féle *Magyar szónokok és statusférfiak*nak 446. s 447. lapjain fejezett ki. A vezércikk s a jellemrajz megegyezik abban is, hogy mindkettő idézi s magyarázza Széchenyinek a szólásszabadság kérdésében mondott sérelmi beszédét. A vezércikk különben a nemzetiség két tényezője közül a nyelvet emeli ki s a másíkról, az irodalomról, e mondatnál ígér eszméket: «De erről másíkról». Ez az ígérlet csatolja Kemény hirlapi munkáihoz a *Pesti Naplónak* febr. 19-iki vezércikkét, mely így kezdődik: «Szóltunk már a magyar nyelvről, szóljunk már az irodalomról is!»

Kemény tanulmánya *A politikai nemzetiség fejleményei*

¹ Beksics G.: *Kemény Zs., a forradalom és a kiegyezés*. 1883. 205—209. l.

² A lapok megjelölésére a röpiratnak 1851-ik évi kiadása szolgált alapul.

Magyarországon című cikksor is, mely a *Pesti Naplónak* 296. (márcz. 4.), 298. (márcz. 6.), 299. (márcz. 7.), 302. (márcz. 11.), 306. (márcz. 15.) számaiban s apróbb eltérésekkel a *Még egy szó a forradalom után*nak 131—155. lapjain foglal helyet. Kemény eszméi s kifejezései tűnnek fel a *Pesti Naplónak* márcz. 20-iki számában, br. Wesselényi Miklós, br. Kemény Dénes s gr. Bethlen János emlékezetében. Kétségtelenné teszi a cikk származását e bevezetés: «A zsibói kastélylyal szemközt egy domború hegy áll. Neve Rákóczi-hegy. A csatavesztett Rákóczi e hegyről tekintett még egyszer vissza Erdély bérczeire». Ez határozott visszaemlékezés a két Wesselényiről szóló tanulmányból. Áprilisban Kemény félbeszakította vezércikkeinek sorát s legközelebb a máj. 24., 26., 27., 30. s jun. 2-iki számokban folytatta *Elmélkedések* cím alatt fejtegetéseit, melyek egyúttal a *Még egy szó a forradalom után*nak 183—194. s 196—201. lapjait is megtöltik.

Ezekén kívül még három dolgozatot kell kiemelnünk a *Pesti Naplóból*, melyek a benső kapcsolatnál fogva Keménynek 1851-ik évi hirlapi munkásságát egészítik ki. Első a július 21., 22. s 23-iki számokban az *Ost Deutsche Post*tal folytatott polemia, mely Keménynek a gyarmatosítás ellen felhozott érveit részletezi; második az aug. 11., 13., 14., 16. s 18-iki számokban *Eszmék a politikai nemzetiségről*, Kemény régebbi nézeteinek továbbfejtése; harmadik a szept. 2., 3., 4. s 5-iki számokban *Emlékezzünk régiekről* cím alatt közölt cikksor. Ez utóbbi tanulmány épúgy Széchenyi elődjének tartja Kazinczyt, mint Kemény Széchenyi jellemrajzában; époly szoros kapcsolatot állapít meg az irodalmi, társadalmi s állami reformok között, mint Kemény a *Még egy szó a forradalom után*nak 25-ik lapján.

Kemény Zsigmond már cikkeinek tekintélyes számával egységesebb jellemet adott a *Pesti Naplónak*, még nagyobb változást idézett elő a lapban szellemének gazdagságával. Munkássága három eszmekörben mozgott, érintette az európai államok függő kérdéseit, bevilágított a Bach-kormány belügyi politikájának rejtelmeibe s új életcélokat tűzött a magyar társadalom elé.

Külső politikai nézeteit *Az 1850-ik év történetei s irányai*

czímű czikkében fejtette ki. Az európai államok egyéniségének mesteri rajza e történeti visszatekintés. Csak ki az emberi természetnek s az emberiség történetének titkait kutatta s képzeletével a legtávolabbi érdekeket is össze tudta kapcsolni, csak az láthatott ennyire az egyes nemzetek lelkének mélyéig. Mennyi lélektani s államférfúi ismerettel következtetett Kemény a roppant tengeri kereskedésből Anglia külügyi politikájának mély, önző, követelő s erőszakos voltára! Ép ily biztos elemzéssel fedezte fel Törökország bomlásának jeleit a görög-szláv fajok forradalmi törekvéseiben s Reshid basa újításaiban. Keményt azonban e mély értelmű rajzok mögött is nemzetének sorsa foglalkoztatta, azért érezte, hogy Angliának merész politikája az európai államok új rendezését készíti elő. Mennyi biztatás rejlett a letiprott nemzet számára Keménynek abban a gondolatában, hogy «az eszmék, melyek leveretnek, többnyire megbosszulják magukat azokon, kik rajtok nem eszmék által diadalmaskodtak!»

Legállandóbb érdeklődéssel tért vissza Kemény hirlapi cikkeiben az osztrák birodalom belügyi kérdéseihez s minden alkalmat megragadt, hogy a Bach-rendszernek nemzetrontó törekvéseit leleplezze. Majd Erdélynek három nagy fiát dicsőítette, kik Erdély jövőjét nem tudták elválasztani az uniótól; majd a bécsi lapokkal vitatkozott, melyek német telepésekkel akarták Magyarországot elárasztani; majd a magyar politikai nemzetiségnek, Magyarország állami egységének erejét bizonyította. Mindez tiltakozás volt Magyarország szétdarabolása, a németesítés s a túlhajtott birodalmi központosítás ellen. A birodalmi egység rajongóinak szólt az a komoly figyelmeztetés is, hogy a XIX. században nehezebb politikai nemzetiséget teremteni, mint a középkorban s a ki az állam egységét növelni akarja, legalább a nyelvféltékenységre ne adjon alkalmat. A nemzeti követeléseket jelezte Kemény, mikor a forradalom után írt röpiratok szellemét azért dicséri, mert «mindenik kiindulási pontja, a conditio sine qua non: a nemzetiség; mindenik térköre: Magyarország integritása; mindenik alkotmányos non plus ultra-ja: országgyűlés; mindenik sibboleth-je: beligazgatás.»

A nemzeti jogok kivívásához szükségesnek tartotta Kemény a magyar társadalmi erők összegyűjtését. Széchenyi szellemét

idézgette, hogy nemzetének lelkétől távol tartsa a vakmerész elbizakodást s a gyáva kétségbeesést. Itt kapcsolódott társadalmi eszméihez a magyar nyelv és irodalom tisztelete. Bántotta, hogy aristokratáink salónjaiban idegen hangok ütik meg lelkét, holott a nemzetiségnek teste az élőszó. Még nagyobb érték volt szemében a leírt gondolat s majd az irodalmi mozgalmaknak az állami életre gyakorolt hatását fejtegette, majd az elnyomott nemzetnek egyetlen kincsét kötötte lelkére: a történetét, mely «dicsőség a múltban, oktatás a jelen bonyodalmai közt, jog és kezesség a jövőre nézve».

A névtelen cikkekben szétszórt eszmék egységes politikai felfogás elemei. Kemény azonban nyiltabban s határozottabban akarta e szellemi egységet kiemelni, ezért határozta el, hogy cikkeit külön röpiratba foglalva saját neve alatt bocsátja a közönség elé. Tulajdonképen ez az eredete a *Még egy szó a forradalom után* című röpiratnak.¹ Kemény körülbelül 1851 júniusában láthatott a munka megírásához, minthogy még június elején írt hírlapi dolgozatait is felhasználta, a *Pesti Napló* pedig aug. 9-én adott hírt a könyv megjelenéséről.

Mint fentebb kimutattam, a *Még egy szó a forradalom után* című röpiratnak körülbelül harmadrészét a *Pesti Napló*-ban megjelent cikkek teszik ki. Az összeillesztés nyomot hagyott a szerkezeten s tekervényessé tette a gondolatmenetet. A röpirat első része, Széchenyi reformátori pályájának igazolása, mintha a döblingi magány rémeit, a kínzó önvádakat czáfolná, melyeket Kemény bizonyára Széchenyinek Tasner Antalhoz írt leveleiből ismert.² Itt minden adat a régi korhadt állapotok tarthatatlanságát bizonyítja s a reformok megindításáért Széchenyivel együtt viselik a felelősséget a nyelvújítás s az európai alkotmányos eszmék, melyek már Széchenyi fellépte előtt támadták meg a magyar feudális es aristokratikus jogrendszert. Kemény még a magyar forradalomban is elismeri a birodalmi s európai viszonyoknak, főkép a februári napoknak hatását s oly tárgyiaságra emelkedik Kossuthtal szemben,

¹ Kemény Zsigmond: *Még egy szó a forradalom után*. Pest, 1851. Heckenast sajátja. 1—204. l.

² Majláth Béla: *Gr. Széchenyi István levelei*. III. 1891. 630—642. l.

minőt a *Forradalom után* című munkájában hasztalan keresnénk. Legfőbb mentsége Széchenyi számára az a hatalmas politikai terv, melylyel Széchenyi Ausztriát s benne a magyar nemzetet szemelte ki közvetítőnek Kelet és Nyugat között. E messzeható gondolattal jut Kemény a multból a jelenbe, a mennyiben a forradalom után ő is Széchenyi nyomdokain állapítja meg Ausztriának s a magyar nemzetnek világtörténeti hivatását.

Széchenyinek politikai elve Kemény röpiratában tárta ki gazdag tartalmát s a változott viszonyok között ily alakot öltött. Az 1848-ik évi forradalom óta keleti kérdéssé vált a déli szlávok nemzetiiségi törekvése s Törökország bomlása. Ausztria belső nyugalmát, fényes jövőjét tenné kockára, ha elnézné, hogy Konstantinápolyban akár az angol, akár az orosz befolyás vesse meg lábát. Az ő hivatása a nyugati műveltséget Keleten közvetíteni; ez egyúttal életbe vágó érdeke is, mert minden erő, melyet meg nem nyer, idővel ellene fordul. Azonban Ausztria csak úgy tudja nagy feladatát megoldani, ha a germánság és szlávság összeütkezését nem idézi elő. Ennek egyetlen feltétele a magyar politikai nemzetiiség erősítése s Magyarországnak akkora autonómiaja, mennyi az osztrák birodalom egységét nem zavarná meg. Ennek a nagyarányú politikai tervnek függelékei Kemény röpiratának második felében a telepítésekről, a politikai nemzetiségről s a magyar társadalom kötelességeiről szóló értekezések, melyeket a magyar olvasó közönség már a *Pesti Naplóból* ismert.

Kemény röpirata hirlapi cikkeinek betetőzése. Eszméinek jelentőséget a gazdag történeti háttér, irányt a magas európai szempontok adtak, legnagyobb tiszteletet a pártok fölé emelkedett nemzeti érzés szerzett. A *Forradalom után* című röpiratban még ki-kitört az egykori békepárti képviselő keserősége, azonban az 1851-ik évi *Pesti Napló*ban s a *Még egy szó a forradalom utánban* elhallgat a pártember gyanúja és szemrehányása. Kérdés, vajjon Széchenyinek rettenetes vezeklése hatott-e Kemény kedélyére, vagy a bécsi ministerium lelketlen politikája változtatta meg történeti felfogását, annyi azonban bizonyos, hogy 1851-ik évi dolgozataiban Széchenyi tisztelete nagyobb bensőséggel s kevesebb szenvedéllyel nyilatkozott.

Kemény támadásainak célpontja ekkor már egyedül az önkényuralom. Hírlapi cikkeiből s röpiratából egy nagy nemzeti politika körvonalai bontakoznak ki, melyben méltó kifejezésre jutott a letiprott nemzet önérzete. Nincs itt semmi jogfeladás, annál több a kritika s a jogos követelés. Látszólag inkább eltért Kemény 1848-ik évi álláspontjától európai politikájában s úgy tetszett, mintha a német-magyar szövetségnek s a panslavismus letörésének gondolatát elejtette volna. Mikor azonban Ausztria épen Oroszországra támaszkodva biztosította Németországban hatalmi állását, elég merészség volt Keménytől rámutatni a keleti kérdésre s az osztrák és orosz érdekek ellentétére.

Különösen megfelelt a kor jellemének az a mód, a hogyan Kemény kifejtette eszméit. Erkölcsei bátorsága annyi óvatossággal, nagy tudása annyi ügyes fogással egyesült, mintha írói egyéniségében a régi erdélyi politika hagyományai éledtek volna fel. Mindez az önkényuralmat sokkal inkább zavarba hozta, mint a szenvedélyek görögtüze. A rendőrség kémtekin-tete eltévedt a történeti s bölcséleti eszmék útvesztőjében, míg a közönség egy-egy érdekesebb kilátásnál vágyakozva tekintett végig nemzeti eszményeinek gazdag birodalmán.

A magyar társadalom Kemény Zsigmondnak publicistai munkásságáról sokkal egységesebb véleményt alkotott 1851-ben, mint 1850-ben. Még a conservatív *Magyar Hírlap* is, bár óvatosan, rokonérzéssel nyilatkozott róla, mikor a *Még egy szó a forradalom után* című röpiratot ismertette.¹ Annál inkább sértette az önkényuralom gőgjét a szellemes kritika, mely mind határozottabban szólalt meg Kemény Zsigmond hírlapi cikkeiben s röpiratában. A kormány főkép a *Pesti Napló*ban akart mindenáron gátat vetni az alkotmányos szellemnek s 1851 augusztusában Bánffy szerkesztőt majd minden nap a hadi törvényszék elé idézte, hogy a lap betöltéséhez szükséges elmarasztaló ítéletet kiesikarhassa. Mikor a polgári hatóság a hadi törvényszékkel nem ért czélt, túltette magát minden jogon, minden rendeleten s szept. 6-án Császár Ferenczet a *Pesti Napló* iránya miatt megfosztotta tulajdonjogától, Bánffy he-

¹ *Magyar Hírlap*. 1851. 535. (aug. 14.) szám.

lyett pedig Récsy Emil egyetemi tanárt nevezte ki szerkesztővé.¹ Ezek után Kemény Zsigmond barátjával, Csengeryvel együtt visszavonult a *Pesti Naplótól*, általában a hírlapirodalomtól. A kormány egy időre megakadályozhatta a szabadabb véleménynyilvánítást, de erőszakosságával csak növelte az alkotmányos küzdelem tekintélyét.

Kemény Zsigmond hírlapi cikkei s röpiratai sem maradtak hatástalanok. Az erőszaknak lényegéhez tartozik csallhatatlanságának tudata s bizonyára könnyebb a hajókötelet a tú fokán keresztülhúzni, mint az önhitt hatalmat saját erejének határaitól meggyőzni. Ábrándnál is több lett volna az a hit, hogy az egykori magyar ellenzéki hírlapíró megállíthatja az önkényuralmat végzetes útján, mikor Schwarzenberg herczeg sikereinek tetőpontján állott s diplomatiái bűvészkedésével egész Európát elkápráztatta. Kemény Zsigmond eszméi csak az állami szerencsétlenségeknek hosszú során keresztül nyerhettek bebocsátást a kormánykörök termeibe. Politikai dolgozatai egyelőre a nemzeti köztudatban készítették elő a korszakos eseményeket s a rémuralom korának magyar társadalma bennük ismerte meg a nemzeti politikának irodalmi vezérét.

PAPP FERENCZ.

¹ Csengery Antal: *Összegyűjtött munkái*. V. 1884. 442., 443. l.